

DOI 10.52363/2414-5866-2024-1-37

УДК 351/352:36:338.46

*Бульба В.Г., д.держ.упр., проф., ННІ «ІДУ» ХНУ ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків, ORCID: 0000-0002-5352-0574,*

*Литвинов А.О., здобувач наукового ступеня доктора філософії з публічного
управління та адміністрування кафедри права, ННІ «ІДУ»
ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, ORCID:0009-0001-9152-0188*

*Bulba V., Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the
Department of Law, National Security and European Integration, Educational
and Scientific Institute "Institute of Public Administration" V. N. Karazin Kharkiv
National University, Kharkiv,*

*Lytvynov A., Candidate for the degree of doctor of philosophy in public
management and administration of the Department of Law, National Security and
European Integration, Educational and Scientific Institute "Institute of Public
Administration" V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv*

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КЛАСТЕРУ СОЛОНІЦІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ХАРКІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FEATURES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL CLUSTER OF THE SOLONYTSIVKA VILLAGE COUNCIL OF KHARKIV DISTRICT, KHARKIV REGION

У статті узагальнено досвід публічного управління розвитком соціального кластеру Солоніцівської селищної ради Харківського району Харківської області. На підставі аналізу нормативно-правових і звітних документів селищної ради, а також практичного досвіду авторів роботи, визначені переваги, виклики та ризики, що існують в розвитку соціального кластеру даної селищної ради. Зокрема, перевагами є: розгалуженість транспортної мережі (можливість розвитку автомобільного транспорту); достатня кількість природних джерел (можливість використання альтернативних джерел енергії; модернізація системи водопостачання); значний трудовий потенціал (розвиток підприємництва, системи державно-приватного партнерства); довіра до влади (використання різних джерел фінансування інвестиційних проектів і програм). Головними викликами є: відтік трудових ресурсів з громади; проблеми з перевезенням учнів до закладів освіти та населення в цілому (незадовільний технічний стан транспорту, відсутнє транс-

портне сполучення між віддаленими селами, незадовільний стан доріг); несприятлива демографічна ситуація; висока зношеність інфраструктурних мереж ЖКХ; відсутність сучасного обладнання в закладах охорони здоров'я; низький рівень екологічної культури населення та їх ставлення до навколишнього середовища; низький рівень активності громадян щодо їх участі в житті громади. Ризики соціального розвитку громади перш за все спричинені повномасштабною війною: погіршення демографічної ситуації; зростання вартості енергоресурсів; антропогенне навантаження на довкілля та ін. Визначено, що головна стратегічна мета публічного управління розвитком соціального кластеру в територіальній громаді полягає в забезпеченні динамічного його розвитку, підвищенні якості життя та добробуту населення, вдосконаленні транспортної, енергетичної інфраструктури та системи управління громадою.

Ключові слова: публічне управління, розвиток сільських територій, територіальні громади, соціальний розвиток, стратегія розвитку, соціальний кластер, соціальний захист, демографічна ситуація, освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, послуги, довкілля.

The article summarizes the experience of public administration in the development of the social cluster of the Solonytsivka Village Council in Kharkiv District, Kharkiv Region. Based on the analysis of normative-legal and reporting documents of the village council, as well as the practical experience of the authors, the advantages, challenges, and risks existing in the development of the social cluster of this village council are identified.

Advantages include: a well-developed transportation network (potential for automotive transport development); an adequate amount of natural resources (potential for alternative energy sources utilization, modernization of water supply systems); significant labor potential (entrepreneurship development, public-private partnership systems); trust in authorities (utilization of various funding sources for investment projects and programs).

Main challenges include: labor force outflow from the community; issues with transporting students to educational institutions and the population in general (unsatisfactory technical condition of transportation, lack of transportation links between remote villages, poor road conditions); unfavorable demographic situation; high wear and tear of housing and utilities infrastructure networks; lack of modern equipment in healthcare facilities; low level of environmental culture among the population and their attitude towards the environment; low level of citizen activity in community life.

The risks to the social development of the community are primarily caused by the full-scale war: worsening demographic situation; rising energy resource costs; anthropogenic pressure on the environment, etc.

It is determined that the main strategic goal of public administration in the development of the social cluster in the territorial community is to ensure its dynamic development, improve the quality of life and welfare of the population, enhance transportation, energy infrastructure, and community management systems.

Keywords: public administration, rural development, territorial communities, social development, development strategy, social cluster, social protection, demographic situation, education, healthcare, culture, sports, services, environment.

Постановка проблеми. Війна в Україні призвела до масштабних руйнувань виробництва, об'єктів інфраструктури, принесла людські жертви та негативно вплинула на соціальний стан населення. За роки повномасштабної війни відбулось значне скорочення робочих місць, зменшення купівельної спроможності та обсягів накопичених активів. Лише у 2022 р. економіка України втратила 29,2 % реального ВВП, 7 млн осіб опинились за межею бідності (рівень бідності сягнув 24 %), 13,5 млн осіб змушені були покинути свої домівки. Пошкодження від війни в Україні з лютого 2022 р. по грудень 2023 р. оцінюється в сумі 152 млрд доларів США. При цьому питома вага пошкоджень припадає на житловий сектор (житло громадян) – 56 млрд доларів (37 % від загальних збитків), транспорт – 22 %, торгівлю і промисловість, енергетику – по 10 % [19]. Найбільше збитків по цих секторах нанесено Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Київській областям.

Безумовно, що негативний політичний і економічний стан призводить до соціальної нестабільності, напруги, зниженню рівня якості життя населення по всій країні. Уряд України намагається стабілізувати складну ситуацію, що сталась у соціальній сфері, зосереджуючи свої зусилля на залучення міжнародних партнерів, громадських та волонтерських організацій для подолання соціальної кризи та зростання рівня бідності в країні. Вагому роль в цьому процесі відіграють регіональні (місцеві) соціальні кластери, які, зазвичай, позначають такі види діяльності, як освіту, охорону здоров'я, культуру, спорт, соціальні послуги. З точки зору організації публічного управління, важливим є те, що соціальна політика, як держави, так і регіонів має базуватися на оцінці статистичних показників розвитку цих кластерів. Від ефективності функціонування і розвитку локального соціального кластеру залежить соціальний розвиток певної території (населеного пункту).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів соціального розвитку, кластерного підходу, розвитку сільських територій, посиленню ролі громад в умовах реформи децентралізації в Україні зроблено українськими авторами в монографічних виданнях. Зокрема, досліджуються такі питання, як:

- проблеми соціального спрямування [1; 3; 4; 6; 7; 9; 11; 17; 18];
- розвиток кластерних утворень [2; 13];
- розвиток сільських територій [10; 15];
- проходження децентралізації в частині аналізу цілей реформи щодо різних рівнів публічного управління та стану законодавчого забезпечення децентралізації [14; 16].

Незважаючи на достатньо вагомий внесок науковців у розвиток проблеми, визначеної в даній статті, виникає необхідність розгляду питань публічного управління розвитком соціального кластеру на досвіді конкретної територіальної громади.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнити досвід публічного управління розвитком соціального кластеру Солоницівської селищної ради Харківського району Харківської області; визначити переваги, виклики та ризики, що існують в розвитку соціального кластеру даної селищної ради, та запропонувати орієнтовні цілі й заходи щодо вдосконалення діяльності цього кластеру.

Виклад основного матеріалу. Методичні та методологічні підходи до класифікації соціального кластеру зазвичай використовують як загальноприйняті для наукових вимірів, що допомагають аналізувати різні види діяльності в статистиці. На національному рівні в Україні встановлює основи для підготовки й поширення необхідної статистичної інформації класифікація видів економічної діяльності (далі – КВЕД), основний принцип якої полягає в об'єднанні підприємств у групи, відповідно до вироблених подібних товарів / послуг / процесів. Виходячи з цього, у соціальному кластері території можна виділити окремі групи за видами діяльності: освіта; охорона здоров'я, культура; спорт; соціальні послуги. Спробуємо проаналізувати діяльність соціального кластеру певної територіальної громади. Розглянемо статистичні дані розвитку визначених груп соціального кластеру Солоницівської селищної ради Харківського району Харківської області. Необхідні дані отримані зі звітних і статистичних документів цієї ради.

Насамперед зазначимо, що дана громада в рамках реформи децентралізації була утворена 12 червня 2020 р. шляхом об'єднання трьох селищних рад (Солоницівської, Вільшанської, Пересічанської) та двох сільських рад (Полівської, Протопопівської) Дергачівського району Харківської області. До її складу входять 18 населених пунктів: 3 смт, 11 сіл та 4 селища. Солоницівська територіальна громада (далі – Солоницівська ТГ) розташована у північно-західній частині Харківської області. Відстань між її адміністративним центром – смт Солоницівка і обласним – м. Харків складає всього 9 км, що свідчить про значну близькість громади до мегаполісу.

Основним стратегічним ресурсом громади, звичайно є людський потенціал, який безпосередньо впливає на темпи і якість економічного зростання ТГ. Головним показником, який характеризує людський потенціал, є чисельність населення. На сьогодні в Солоницівській ТГ нараховується 35249 осіб. На жаль, в громаді спостерігається стійка тенденція до зниження цього показника. Зокрема, за останні 5 років чисельність населення скоротилась на 868 осіб, причому така тенденція спостерігається в кожному населеному пункті громади. Найбільш заселені такі громади, як Солоницівська, Пересічанська і Вільшанська. В них не тільки велика площа території, але й висока концентрація підприємств, які забезпечують населення робочими місцями. Безумовно, що добробут населення громади забезпечується ще й відповідним станом інфраструктурних об'єктів – закладами соціальної сфери, транспортом, інформаційними технологіями, енергетичними об'єктами тощо.

Для соціального розвитку ТГ одним з пріоритетних напрямів є забезпечення належного рівня освіти. Мережа закладів освіти Солоницівської ТГ складають 18 комунальних закладів (10 закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), 5 з яких мають дошкільні підрозділи, і 8 закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО), які повністю задовольняють потреби населення в освітніх послугах.

Учнівський контингент ТГ налічує 3832 дітей, однак рівень заповнюваності закладів освіти учнями складає всього 66 %, що є досить низьким показником. Найвищий рівень заповнюваності 96 % спостерігається у Вільшанській громаді (комунальний заклад (далі – КЗ) «Вільшанський ліцей»), а найнижчий – у Протопопівській: філія КЗ «Вільшанський ліцей» – «Протопопівська гімназія» – 30 %; КЗ «Полівська гімназія» у с. Польова – 17 %. При цьому є заклади освіти, у яких переповнення становить від 38 до 2 % [12].

На жаль, в громаді заклади освіти територіально розміщені нерівномірно, наприклад, найбільша кількість ЗЗСО (4) сконцентровані в адміністративному центрі громади (сmt Солоницівка), інші – на значній відстані від центру. Така ж ситуація й ЗДО. 13 суб'єктів освітньої діяльності, які надають послуги у сфері дошкільної освіти, мають забезпечити цими послугами 18 населених пунктів. Однак, не всі населені пункти охоплені послугами дошкільної освіти.

Крім освітніх послуг громада забезпечує усіх дітей ЗДО (949 вихованців), учнів 1-4 класів та пільговий контингент безкоштовним харчуванням, чим повністю виконує свої зобов'язання перед членами громади та перед керівництвом області.

Зрозуміло, що освітня сфера Солоницівської ТГ, як і в цілому по країні, має низку проблем. Так, однією з проблем є відсутність на території громади спеціалізованих закладів освіти й будинків дитини. Однак, в громаді успішно функціонує комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр», метою якої є забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами (порушення зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, емоційно-вольової сфери). Другою проблемою є недоукомплектованість деяких закладів освіти, що з одного боку, обумовлено загальним демографічним становищем громади, з іншого – педагоги часто обирають місцем роботи приватні заклади, у яких заробітний фонд є набагато більшим, ніж у комунальних закладах. Інші проблеми, більш пов'язані з матеріально-технічним і фінансовим станом закладів освіти й громади: забезпечення безпечного підвозу дітей до закладів освіти; оновлення автобусного парку; ремонт приміщень та будівель закладів освіти; реалізація заходів щодо енергозаощадження; оновлення матеріально-технічної бази тощо.

Важливим завданням керівництва ТГ є підтримка сфери культури та спорту. Їх розвиток сприяє формуванню цінностей особистості, підвищенню

її інтелектуальних здібностей, зміні філософії та ставлення населення до свого фізичного здоров'я, формуванню здорового образу життя. Згідно зі звітними документами ТГ, мережа культурних закладів громади налічує 11 бібліотек, 5 сільських клубів, по 2 музею і будинків культури та 1 дитячий клуб. На території громади функціонує стадіон (сmt Солоницівка) і «Спортивний оздоровчий центр» (ПрАТ «Харківська ТЕЦ – 5») [8; 12]. Безумовно, що така кількість установ і закладів є занадто малою для ТГ і не дає можливості забезпечити все населення громади відповідними послугами. Крім того, технічний стан будівель і приміщень є здебільшого незадовільний.

Щодо сфери охорони здоров'я, то в Україні у 2020 р. розпочався другий етап реформування цієї системи (стосується вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги), що передбачає впровадження державної програми медичних гарантій, вихід закладів охорони здоров'я на ринок послуг. Нова концепція передбачає орієнтацію на пацієнта, за яким на медичне підприємство від держави заходять кошти. Тобто відбувся перехід на нові умови функціонування закладів охорони здоров'я. Медичне обслуговування населення Солоницівської ТГ забезпечується двома комунальними некомерційними підприємствами («Центр первинної медико-санітарної допомоги» та «Дергачівська центральна лікарня»), засновником яких є Дергачівська міська рада. Ці підприємства представлені 2 поліклініками, 6 амбулаторіями, 5 фельдшерськими пунктами. З кінця 2021 р. в ТГ медичне обслуговування також здійснює Медичний центр «Здоров'я +», засновником якого є Солоницівська селищна рада. В цілому, послугами стаціонарного лікування забезпечені жителі сmt Солоницівка і Вільшанського старостинського округу, у 11 населених пунктах функціонують фельдшерські пункти або амбулаторії.

Незважаючи на те, що стан більшості будівель медичного сегменту є задовільним, в громаді є певні проблемні питання щодо розвитку сфери охорони здоров'я. Зокрема, медичні заклади потребують сучасного медичного обладнання та в цілому модернізації матеріально-технічної бази, створення автопарку для сімейних лікарів та швидкої допомоги, створення умов для інклюзивних пацієнтів та ін.

Нарешті, перейдемо до розгляду стану забезпечення соціального захисту населення в Солоницівській громаді. Насамперед зазначимо, що ТГ характеризується потужною соціальною спрямованістю та активною позицією щодо підтримки вразливих верств населення. У 2020 р. створена та успішно працює Служба у справах дітей Солоницівської селищної ради, профілактичну діяльність якої спрямовано на формування засад відповідального батьківства, пропагування сімейних цінностей і важливості інституту сім'ї. Лише у 2021 р. на обліку Служби перебувало 70 дітей. Всього на території громади проживає 226 дітей, які потребують підвищеної уваги з боку ТГ, серед них 11 дітей-сиріт, 52 дитини, що позбавлені батьківського піклування, 7 дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, 130 дітей з ін-

валідністю. Крім того, на території громади функціонує один дитячий будинок сімейного типу, де виховується 10 дітей [8].

На території громади функціонує центр соціального обслуговування «Берегиня» і Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Дергачівської міської ради. Ці центри майже повністю задовольняють потреби громади у таких послугах, як догляд вдома, паліативний догляд вдома невиліковно хворих, соціально-побутова адаптація, адресна, натуральна і грошова допомога, посередництво інтересів, послуги з влаштування до сімейних форм виховання, соціальна адаптація, кризове та екстрене втручання, консультування, соціальний супровід, профілактика тощо. Кошти на обслуговування населення в центрах виділяє селищна рада.

На підставі аналізу нормативно-правових і звітних документів селищної ради, а також практичного досвіду авторів роботи, визначені переваги, виклики та ризики, що існують в розвитку соціального кластеру даної селищної ради. Зокрема, визначено основні:

- переваги: розгалуженість транспортної мережі (можливість розвитку автомобільного транспорту); достатня кількість природних джерел (можливість використання альтернативних джерел енергії; модернізація системи водопостачання); значний трудовий потенціал (розвиток підприємництва, системи державно-приватного партнерства); довіра до влади (використання різних джерел фінансування інвестиційних проєктів і програм);

- виклики: відтік трудових ресурсів з громади; проблеми з перевезенням учнів до закладів освіти та населення в цілому (незадовільний технічний стан транспорту, відсутнє транспортне сполучення між віддаленими селами, незадовільний стан доріг); несприятлива демографічна ситуація; висока зношеність інфраструктурних мереж ЖКХ; відсутність сучасного обладнання в закладах охорони здоров'я; низький рівень екологічної культури населення та їх ставлення до навколишнього середовища; низький рівень активності громадян щодо їх участі в житті громади;

- ризики: погіршення демографічної ситуації; зростання вартості енергоресурсів; антропогенне навантаження на довкілля та ін.

Безсумнівно, перелічені виклики та ризики соціального розвитку громади Солоніцівської селищної ради Харківського району Харківської області останнім часом спричинені повномасштабною війною. Проте велика частка викликів є також і наслідком процесів, що відбувались за часи незалежності України: тривалої перебудови, трансформації ведення господарства, недофінансування розвитку багатьох галузей, у тому числі соціальної, тощо.

Висновки. Отримані в ході дослідження дані дозволяють окреслити цілі й завдання публічного управління розвитком соціального кластеру Солоніцівської селищної ради Харківського району Харківської області на майбутню перспективу. Зокрема, головною стратегічною метою є забезпечення динамічного розвитку соціального кластеру, підвищення якості життя та до-

бробуту населення, вдосконалення транспортної, енергетичної інфраструктури та системи управління громадою. Виходячи з цілі, завданнями та заходами є:

1) підвищення рівня якості життя населення громади: підвищення соціальних стандартів (якості медичного обслуговування, освіти, культури, спорту, системи соціальної підтримки); забезпечення якісними житлово-комунальними послугами; підвищення ефективності управління житловим фондом; реалізація заходів щодо забезпечення енергоефективності з використанням сучасних інноваційних технологій та раціонального використання енергоресурсів у ЖКХ; забезпечення благоустрою і комфортного простору в населених пунктах з урахуванням вимог інклюзії; запровадження системи роздільного збору побутових відходів та схеми санітарного очищення населених пунктів громади;

2) вдосконалення транспортної інфраструктури: проведення модернізації технічної (інженерної) інфраструктури (тверді покриття, освітлення, зупинки тощо); організація прямих громадських перевезень у віддалені населені пункти громади; забезпечення безпечного руху транспортних засобів і пішоходів на підставі партнерства органів влади, громадськості, поліції та органів ДСНС;

3) удосконалення менеджменту організації та адміністрування в громаді: модернізація структури управління (ЦНАП, цільові програми, підтримка місцевих ініціатив та залучення мешканців громади до вирішення питань місцевого самоврядування); цифрова трансформація управління; розвиток механізму громадського бюджету (бюджет участі), організація його електронного сервісу.

Безумовно, що досягнути поставлені цілі й завдання можливо лише в умовах політичної та економічної стабільності, після закінчення війни та за допомогою залучення інвестицій з різних джерел (власних, позикових, іноземних, бюджетних та ін.).

Список використаних джерел:

1. Бульба В. Г. Соціальні функції держави : монографія. Харків: Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2011. 264 с.

2. Гриценко С. І., Таранич А. В. Стратегія міжнародної економічної діяльності кластерних утворень в інформаційній економіці : монографія. Донецьк: ДонНУ, 2010. 228 с.

3. Державне інвестування в соціальний розвиток (інфраструктурний аспект) / Новіков В. М., Макарова О. В., Откидач М. В. / тех. ред. Герасименко І. В.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

4. Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання / Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін та ін.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. URL:

<https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

5. Кучеренко В. Р., Макуха С. М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. 108 с.

6. Лібанова Е., Осауленко О., Черенько Л. Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту : монографія. Варшава, Польща: RS Global, 2020. 361 с.

7. Поступна О.В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.

8. Про звіт селищного голови про діяльність виконавчих органів ради за 2021 рік : рішення XXVIII сесії Солоницівської селищної ради Харківського району Харківської області VIII скликання від 20.01.2022 р. № 02. 37 с.

9. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л. М. Черенько. Київ: ТОВ «Вид-во «Консультант», 2006. 428 с.

10. Розвиток сільських територій : монографія / Л. М. Газуда, Н. М. Готько, М. Ю. Лалакулич. Ужгород: Вид-во ФОП Сабов А. М., 2015. 204 с.

11. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування : кол. моногр. / В. М. Новіков, Н. М. Деєва, А. Г. Гвелесіані та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. В. М. Новікова; д.е.н. (хабілітованого), проф. Здіслава Сіройча. Київ-Варшава, 2018. 431 с.

12. Стратегія розвитку Солоницівської селищної територіальної громади на період 2021 – 2027 роки : рішення XXIV сесії Солоницівської селищної ради VIII скликання від 18.11.2021 р. № 21. Снт. Солоницівка, 2021. 72 с.

13. Теорія і практика кластеризації економіки : кол. моногр. / М. П. Войнаренко та ін. ; за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького ; М-во освіти і науки України, Акад. екон. наук України та ін. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 355 с.

14. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Ін-т регіон. дослідж. імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

15. Трансформація сільського розселення в Україні : кол. моногр. / за ред. Т. А. Заяць ; Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.

16. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки : монографія / за ред. Возняк Г. В., Львів: ДУ «Ін-т регіон. дослідж. імені М. І. Долішнього НАН України, 2023. 557 с.

17. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності : монографія. Київ: Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 423 с.

18. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черень-

ко Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2023. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

19. Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. *World Bank Group / The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations*. February 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>.

References:

1. Bulba V. H. *Sotsialni funktsii derzhavy [Social functions of the state] : monohrafiia*. Kharkiv: Vyd-vo «DokNaukDerzhUpr», 2011. 264 s.

2. Hrytsenko S. I., Taranych A. V. *Stratehiia mizhnarodnoi ekonomichnoi diialnosti klasternykh utvoren v informatsiinii ekonomitsi [Strategy of International Economic Activity of Cluster Formations in the Information Economy] : monohrafiia*. Donetsk: DonNU, 2010. 228 s.

3. *Derzhavne investuvannia v sotsialnyi rozvytok (infrastrukturnyi aspekt) [Public investment in social development (infrastructural aspect)] / Novikov V. M., Makarova O. V., Otkydach M. V. / tekhn. red. Herasymenko I. V.; Nats. akad. nauk Ukr., In-t demogr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy*. Kyiv, 2020. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

4. *Zhytlovi umovy naselennia: chynnyky, suchasnyi stan i polityka rehuliuвання [Housing Conditions of the Population: Factors, Current State and Regulatory Policy] / L. M. Cherenko, S. V. Poliakova, V. S. Shyshkin ta in.; Nats. akad. nauk Ukr., In-t demogr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy*. Kyiv, 2020. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

5. Kucherenko V. R., Makukha S. M. *Natsionalna ekonomika: vidtvorennia sotsialnoi infrastruktury sela [National Economy: Reproduction of Social Infrastructure of the Village]*. Odesa: Drukarskyi dim, Druk Pivden, 2012. 108 s.

6. Libanova E., Osaulenko O., Cherenko L. *Otsinka yakosti zhyttia v Ukraini na osnovi subiektyvnykh pokaznykiv dobrobutu [Assessment of the quality of life in Ukraine based on subjective indicators of well-being] : monohrafiia*. Varshava, Polshcha: RS Global, 2020. 361 s.

7. Postupna O. V. *Publichne upravlinnia rehionalnymy osvritnyy systemamy v Ukraini [Public Management of Regional Educational Systems in Ukraine] : monohrafiia*. Kharkiv : TOV «Oberih», 2021. 400 s.

8. *Pro zvit selyshchnoho holovy pro diialnist vykonavchykh orhaniv rady za 2021 rik [On the report of the village head on the activities of the council executive bodies for 2021] : rishennia KhKhVIII sesii Solonytsivskoi selyshchnoi rady Kharkivskoho raionu Kharkivskoi oblasti VIII sklykannia vid 20.01.2022 r. № 02*. 37 s.

9. *Riven zhyttia naselennia Ukrainy [Standard of living of the population of Ukraine] / NAN Ukrainy. In-t demohrafii ta sots. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy; za red. L. M. Cherenko*. Kyiv: TOV «Vyd-vo «Konsultant», 2006. 428 s.

10. *Rozvytok silskykh terytorii [Rural development] : monohrafiia /*

L. M. Hazuda, N. M. Hotko, M. Yu. Lalakulych. Uzhhorod: Vyd-vo FOP Sabov A. M., 2015. 204 s.

11. Sotsialna infrastruktura na shliakhakh reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia [Social Infrastructure on the Ways of Local Self-Government Reform] : kol. monohr. / V. M. Novikov, N. M. Dieieva, A. H. Hvelesiani ta in.; za nauk. red. d.e.n., prof. V. M. Novikova; d.e.n. (khabilitovanoho), prof. Zdislava Siroicha. Kyiv-Varshava, 2018. 431 s.

12. Stratehiiia rozvytku Solonytsivskoi selyshchnoi terytorialnoi hromady na period 2021 – 2027 roky [Development Strategy of the Solonytsia Settlement Territorial Community for the period 2021-2027] : rishennia KhKhIV sesii Solonytsivskoi selyshchnoi rady VIII sklykannia vid 18.11.2021 r. № 21. Smt. Solonytsivka, 2021. 72 s.

13. Teoriiia i praktyka klasteryzatsii ekonomiky [Theory and Practice of Clustering of Economy] : kol. monohr. / M. P. Voinarenko ta in. ; za nauk. ta zah. red. M. P. Voinarenka, V. I. Dubnytskoho ; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Akad. ekon. nauk Ukrainy ta in. Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 2019. 355 s.

14. Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku [Territorial Communities in the Context of Decentralisation: Risks and Development Mechanisms] : monohrafiia / za red. Kravtsiva V. S., Storonianskoi I. Z. Lviv: DU «In-t rehion. doslidzh. imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 2020. 531 s. (Seriia «Problemy rehionalnoho rozvytku»).

15. Transformatsiia silskoho rozselennia v Ukraini [Transformation of rural settlement in Ukraine] : kol. monohr. / za red. T. A. Zaiats ; In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv, 2017. 298 s.

16. Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostannia rehioniv i hromad Ukrainy v umovakh nestabilnosti: pohliad kriz pryzmu povedinkovoi ekonomiky [Financial Determinants of Economic Growth of Ukraine's Regions and Communities in Conditions of Instability: A Look Through the Prism of Behavioral Economics] : monohrafiia / za red. Vozniak H. V., Lviv: DU «In-t rehion. doslidzh. imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 2023. 557 s.

17. Cherenko L. M. Model rivnia zhyttia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Model of living standards in conditions of socio-economic instability] : monohrafiia. Kyiv: In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2012. 423 s.

18. Yakist zhyttia naseleattia Ukrainy ta pershi naslidky viiny [The quality of life of the population of Ukraine and the first consequences of the war] / Cherenko L. M., Poliakova S. V., Shyshkin V. S. ta in.; Nats. akad. nauk Ukr., In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy. Kyiv, 2023. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

19. Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. *World Bank Group* / The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. February 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>.